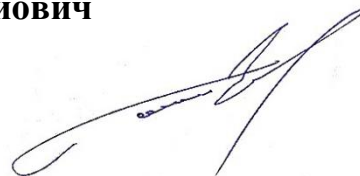

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАЛІНІЧЕНКО Віталій Миколайович

УДК 338.43:172

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ ТА ВИРОБНИЧОЮ
СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса – 2023

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
УСТІК Тетяна Володимирівна,
Сумський національний аграрний університет,
професор кафедри маркетингу та логістики.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
КРЮКОВА Ірина Олександрівна,
Одеський державний аграрний університет,
завідувач кафедри обліку і оподаткування;

кандидат економічних наук, професор
АРАНЧІЙ Валентина Іванівна,
Полтавський державний аграрний університет,
перший проректор.

Захист відбудеться «28» вересня 2023 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеському національному технологічному університеті за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті університету <https://www.ontu.edu.ua/download/dissertation/thesis/2023/Disser-Biletskyi.pdf> та в бібліотеці Одеського національного технологічного університету за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий «28» серпня 2023 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина СЕДІКОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Результативність формування, розвитку та мобілізації економічного потенціалу в певних умовах функціонування суб'єктів господарських відносин аграрної сфери, які утворюються на ринках продукції та ресурсів сільськогосподарського виробництва, визначає рівень економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. При цьому саме стан та кон'юнктурні характеристики ринків ресурсів сільськогосподарського виробництва та його продукції визначають пріоритетність тих чи інших напрямів товарної спеціалізації, адже саме при виробництві тих чи інших видів продукції відбувається процес реалізації потенціалу аграрних підприємств. В результаті аграрне підприємство визначає стратегічні орієнтири, стратегію та політику свого економічного розвитку з урахуванням виробничих, збутових та фінансових можливостей шляхом фокусування на виробництві певних груп та видів сільськогосподарської продукції, а отже ідентифікує напрями товарної та виробничої спеціалізації й формує їх структурні характеристики.

На сучасному етапі суб'єкти вітчизняного аграрного виробництва стикнулися з викликами, створеними загостренням воєнно-політичної та соціально-економічної ситуації, які значною мірою вплинули на результати тривалого та успішного формування й реалізації їх економічного потенціалу. Втім, навіть в довоєнний час, не дивлячись на виключне значення аграрного виробництва для формування експортного потенціалу національної економіки та успішне виконання бюджетоутворюючої функції, стан галузевої спеціалізації суб'єктів аграрного виробництва та аграрних підприємств, як основної їх ланки, характеризувалося значними диспропорціями. Вказані диспропорції обумовили пріоритетність невеликого переліку видів продукції рослинництва, в якості продуктових об'єктів товарної та, відповідно, виробничої спеціалізації, яка характеризується вираженою пріоритетністю рослинницької галузі. Зазначені обставини традиційно створювали складнощі у реалізації відтворювальних процесів, набуття ними розширеного характеру, а також стабілізації економічного розвитку. Виправлення вказаного обумовлює необхідність зрушень у спеціалізації аграрних підприємств. При цьому ключовим критерієм раціоналізації таких змін є набуття такого сполучення виробничих, галузевих та товарних напрямів виробництва й реалізації продукції, за якого аграрне підприємство стає здатним стабільно здійснювати розширене відтворення авансованого капіталу, а отже забезпечувати повноцінне та продуктивне використання ресурсів виробництва й досягати належного рівня економічної ефективності основної діяльності.

В зазначеному контексті необхідно враховувати те, що характер відтворення в сільськогосподарському виробництві носить економічний, екологічний та соціальний характер, а отже нераціональна структура виробництва продукції аграрним підприємством не дозволяє їм досягати належних результатів у вказаних сферах. Саме тому зрушення у спеціалізації лежать в основі подолання внутрішньогосподарських диспропорцій та стану розбалансованості діяльності аграрних підприємств в контексті підвищення ефективності їх функціонування.

Значна кількість теоретичних, прикладних та практичних питань управління зрушеннями в товарній, виробничій та галузевій спеціалізації сільськогосподарського виробництва, виробничої структури аграрних підприємств, ідентифікації раціональних пропорцій співвідношення галузей виробництва розглянута у наукових працях В.Я. Амбросова, О.Ю. Амосова, В.І. Аранчій, П.С. Березівського, О.М. Вишневської, М.В. Зубця, О.С. Виханського, І.О. Крюкової, І.І. Лукінова, А.І. Онищенко, В.Й. Пасхавера, П.М. Макаренка, В.М. Онегіної, В.В. Писаренка, П.Т. Саблука, В.Й. Шияна та інших вчених. Втім, навіть з огляду на глибоке пророблення теоретичного та прикладного базису вказаних проблемних питань, деякі з них, зокрема, організаційно-управлінські засади пошуку раціональної структури виробництва продукції аграрних підприємства та, відповідно, управління стратегічними зрушеннями в їх товарній та виробничій спеціалізації потребують додаткового вивчення та наукового пророблення. Центральними з вказаних питань на фоні інтенсифікації інтеграційних процесів є обґрунтування відповідних механізмів управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств.

Вказані обставини зумовлюють актуальність обраної теми дисертації, а також визначення її мети, завдань, предмету та об'єкту дослідження.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертація виконувалась у межах комплексної науково-дослідницької роботи Міжнародного університету бізнесу і права за темою «Механізми і чинники активізації сталого розвитку макроекономічних процесів в Україні» (номер державної реєстрації 0116U0022610), у відповідності до плану науково-дослідної роботи Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темою «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477), а також Сумського національного аграрного університету «Управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах інноваційного маркетингу» (номер державної реєстрації 0119U100250), згідно яких автором виконано опрацювання заходів щодо управління раціоналізацією товарної та виробничої спеціалізації, як передумови успішного економічного розвитку аграрних підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад стратегічного управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань дослідження:

- визначити сутнісні характеристики, форми та принципи спеціалізації аграрних підприємств-товаровиробників;
- обґрунтувати теоретичні засади побудови механізмів стратегічного управління товарною та виробничою спеціалізацією;
- визначити методичні засади ідентифікації параметрів товарної та виробничої спеціалізації аграрних підприємств та рівня ефективності управління нею;
- ідентифікувати структурно-динамічні тенденції зрушень в параметрах та

індикаторах спеціалізації аграрних підприємств;

- визначити та проаналізувати динаміку змін рівня ефективності виробництва та реалізації продукції аграрними підприємствами різних типів товарної та виробничої спеціалізації;

- ідентифікувати ступінь впливу кон'юнктурних коливань цільових ринків збуту продукції аграрних підприємств на ефективність управління зрушеннями у товарній та виробничій спеціалізації аграрних підприємств;

- обґрунтувати стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації та сполучення галузей аграрних підприємств;

- ідентифікувати типологію аграрних підприємств з урахуванням ринкових умов детермінації товарної спеціалізації;

- обґрунтувати організаційно-економічні засади управління збутом продукції аграрних підприємств, які відрізняються за типом товарної та галузевої спеціалізації.

Об'єктом дослідження є процес управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, основні положення економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії та практики відродження тваринництва. Зі спеціальних методів дослідження у дисертації використані такі: абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення особливостей поняття товарної спеціалізації та формулювання висновків); економіко-математичний (при аналізі існуючої спеціалізації аграрних підприємств); графічний (при дослідженні організаційних процесів); монографічний (для вивчення особливостей функціонування досліджених аграрних підприємств); статистико-економічний, зокрема, його прийоми групування і зведення (для встановлення тенденцій змін спеціалізації аграрних підприємств та поєднання галузевих напрямів виробництва); системного аналізу і синтезу (для вивчення характеру і причинно-наслідкових зв'язків, встановлення тенденцій розвитку явищ і процесів) та ін.

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правові акти різних рівнів, офіційні матеріали Державної служби статистики України та регіональних органів статистики, дані статистичної звітності досліджених аграрних підприємств, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, результати узагальнення особистих спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

вперше:

- обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування механізму управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрного підприємства, в основі якого лежить створення можливостей для реалізації адаптаційних стратегій розвитку шляхом системного врахування дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища при здійсненні виробничо-

комерційної діяльності підприємства з визначенням структурних характеристик товарної та виробничої спеціалізації;

удосконалено:

– методичний підхід до оцінювання рівня спеціалізації аграрного підприємства та ефективності управління нею, який передбачає інтеграцію основних та додаткових індикаторів рівня й типізації виробничої та товарної спеціалізації підприємства з подальшим визначенням показників ефективності управління спеціалізацією на основі ідентифікації обсягів створення додаткового продукту в процесі структурних зрушень;

– ідентифікацію стратегічних орієнтирів управління підвищенням економічної ефективності в умовах превалювання екстенсивного типу розвитку аграрних підприємств, скорочення видів рослинницької продукції, яка виробляється підприємствами, а також стабільного скорочення тваринницької галузі в структурі виробництва аграрних підприємств;

– методичний підхід до ідентифікації рівня результативності та ефективності процесу раціоналізації напрямів товарної та виробничої спеціалізації аграрних підприємств шляхом формалізованого врахування особливостей їх територіального розміщення, ідентифікації характеристик цільових ринків збуту продукції, а також загальних тенденцій змін у структурі виробництва аграрних підприємств;

– типологію аграрних підприємств на критерії спеціалізації шляхом виділення глибоко спеціалізованих, спеціалізованих та неспеціалізованих підприємств на основі встановлення параметрів їх поділу на вказані групи з урахуванням виробничих можливостей та ринкового потенціалу підприємства та його продукції;

– організаційно-економічні засади управління збутовою діяльністю спеціалізованих аграрних підприємств, які передбачають комплексне залучення інструментів та засобів впливу на процес позиціонування конкретного аграрного підприємства в господарському ланцюзі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції сировинного призначення, а також зміни його позиції в структурі каналу розподілу продукції на ринку з метою підвищення цін реалізації продукції;

набуло подальшого розвитку:

– наукове тлумачення категорії «спеціалізація» в контексті специфіки діяльності аграрних підприємств на основі визначення її атрибутів та розгляду спеціалізації в якості особливого об'єкту управління, що зазнає певних змін під впливом внутрішньо-організаційних та зовнішніх факторів, параметри стану яких відображають обсяги та структуру виробництва й збуту продукції підприємства, ступінь пропорційності поєднання галузевих напрямів виробничої діяльності та реалізації економічного потенціалу підприємства;

– ідентифікація тенденцій трансформації товарної спеціалізації аграрних підприємств в контексті превалювання виробництва продукції галузі рослинництва, а також визначення резервів підвищення ефективності основної діяльності аграрних підприємств при виробництві тваринницької продукції та реалізації проектів з переробки сільськогосподарської сировини;

– визначення стратегічних напрямів раціоналізації товарної спеціалізації на основі залучення прогностичних інструментів, виділення стратегічних альтернатив та ідентифікації порівняльної економічної ефективності стратегій змін товарної спеціалізації підприємств при сполученні галузей виробництва в їх структурі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропоновані дисертантом практичні рекомендації щодо управління товарною спеціалізацією сільськогосподарського виробництва можуть бути використані аграрними підприємствами та органами державного управління агропромисловим розвитком.

Окремі результати дисертаційного дослідження та пропозиції автора знайшли застосування в практичній діяльності Херсонської обласної ради (довідка № 36-511-753/14 від 11.12.2019 р.) ТОВ «АГРО КОНТУР» Сумського району Сумської області (довідка № 067 від 11.02.2023 р.), ТОВ «АГРОФІРМА «ПСЬОЛ» Сумського району Сумської області (довідка № 033 від 12.02.2021 р.), ФГ «НАТОН» Сумського району Сумської області, а також в навчальному процесі ЗВО «Міжнародного університету бізнесу і права» та Сумського національного аграрного університету.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею автора. Положення, що становлять наукову новизну, теоретичні обґрунтування, практичні розробки та висновки дослідження сформульовано й обґрунтовано автором особисто на основі аналізу практичних і теоретичних матеріалів. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в одноосібних публікаціях, з публікацій виконаних у співавторстві в дисертації виконані лише ті положення, які належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, круглих столах: «Телекомунікаційний простір XXI сторіччя: ринок, держава, бізнес» (м. Київ, 2019 р.); «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м. Полтава, 2021 р.); «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м. Полтава, 2022 р.); «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м. Полтава, 2023 р.).

Публікації. Основні положення, результати досліджень та висновки дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових публікаціях загальним обсягом 3,89 друк. арк., у тому числі 5 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях, одній статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 181 найменування. Результати досліджень викладені на 185 сторінках, у тому числі основний текст складає 165 сторінок. Дисертація містить 28 таблиць, 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

В першому розділі «Теоретико-методичні засади управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств» розглянуто сутність, принципи й форми розвитку спеціалізації аграрного виробництва, обґрунтовано теоретичні підходи до формування та функціонування механізмів управління зрушеннями у спеціалізації аграрних підприємств, визначено методичні підходи до оцінки параметрів спеціалізації та ефективності управління нею в аграрних підприємствах.

Критичний розгляд існуючих наукових поглядів, їх генезису та порівняння усталених позицій дослідників щодо сутнісних та проблемних питань управління спеціалізацією аграрних підприємств дозволили визначити категорію «спеціалізація» в контексті виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств. Встановлено дуальний характер інтерпретації цього поняття в економіці та менеджменті, адже, з одного боку, спеціалізація розглядається, як наслідок певних модифікацій виробничої структури та, відповідно, досягнення певних обсягів виробництва окремих видів продукції, часто різних за галузевою та споживацькою приналежністю, що опосередковано дозволяє робити висновки про виробничі можливості підприємства. А з іншого боку, спеціалізація підприємства є наслідком прийняття низки управлінських рішень, які є завжди суб'єктивними, проте, прийнятими під впливом об'єктивних обставин. Саме якість врахування вказаних обставин є індикатором раціональності управління спеціалізацією аграрного підприємства, яке реалізує його менеджмент.

В дослідженні доведено, що спеціалізація аграрного підприємства є складним, багатогранним, багаторівневим та структурованим об'єктом управління. При цьому саме спеціалізація є вичерпною характеристикою обсягів та структури виробництва й реалізації продукції, пропорцій поєднання галузевих напрямів та, відповідно, ступеня реалізації потенціалу підприємства. Поряд з цим, спеціалізація аграрного підприємства відображає багатоаспектний характер ієрархії галузевих утворень, функціональних зон та блоків, поєднання яких забезпечує ідентифікацію напрямів економічного розвитку підприємства та повноту реалізації його економічного потенціалу.

Процес формування та змін у спеціалізації аграрного підприємства є, фактично, оформленням пропорцій сполучення галузей, передусім, рослинництва та тваринництва, пропорцій пріоритетності та ідентифікації основного та допоміжного виробництва, пропорцій між обсягами продукції, які отримуються у виробничій підсистемі та залученням елементів виробничого потенціалу для створення цих обсягів.

Результати проведеного дослідження свідчать, що негармонійна реалізація економічних інтересів підприємств-товаровиробників на цільових ринках сільськогосподарської продукції та активізація процесів агропромислової інтеграції є ключовими наслідками реагування на виклики зовнішнього середовища основної діяльності аграрних підприємств. Відповідно, певною мірою відрізняється політика підприємства щодо управління товарною та виробничою спеціалізацією при самостійному

здійсненні діяльності та при участі в інтеграційних процесах. Практика доводить, що тривалий час виробництво продукції рослинництва є найбільш ефективним галузевим напрямом спеціалізації, що обумовило його пріоритетний розвиток. Втім, тривале збереження такого становища поставило під загрозу досягнення належного рівня збалансованості відтворення в сільськогосподарському виробництві з огляду на його економічний, екологічний та соціальний характер. Фактичним проявом вказаної незбалансованості є наявність дефіциту того чи іншого ресурсу виробничого процесу поряд з можливим надлишком інших. При цьому наявність дефіциту ресурсу, в будь-якому разі, ускладнює та уповільнює процес економічного зростання підприємства-товаровиробника. Втім, дефіцити певних видів ресурсів сільськогосподарського виробництва суттєво впливають на екологічну складову відтворювального процесу. Прикладом цього може слугувати, зокрема, дефіцит органічних добрив, який веде до руйнування гумусу в ґрунті. Відповідно, раціональні зрушення у товарній спеціалізації є ефективним засобом подолання внутрішньогосподарських диспропорцій та стану розбалансованості аграрних підприємств.

В дослідженні визначені зовнішні фактори, які впливають на тенденції змін та рівень товарної і виробничої спеціалізації аграрних підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Зовнішні фактори ідентифікації та змін у товарній та виробничій спеціалізації аграрних підприємств

Під впливом перелічених на рис. 1 зовнішніх факторів трансформується економічний потенціал підприємств, обираються напрями товарної та виробничої спеціалізації, а отже формуються її характеристики та типові

ознаки. Реалізація вказаного процесу передбачає формування та функціонування відповідного механізму управління спеціалізацією аграрного підприємства (рис. 2). В основі концепції вказаного механізму лежить ідентифікація орієнтирів, принципів, цілей та задач в сукупності з комплексом інструментів їх вирішення, які покликані забезпечувати ефективні зміни у спеціалізації аграрного підприємства та досягати бажаних параметрів стійкого функціонування та поступального розвитку. Запропонована концепція ґрунтується на врахуванні тенденцій формування, мобілізації та розвитку економічного потенціалу, трансформації структурних характеристик та особливостей підприємства, архітектуру механізмів та процесів основної діяльності й управління нею, застосування моделей управління та формування систем вимог до результатів управлінської й виробничо-комерційної діяльності, а також ідентифікацію принципів переходу підприємства з існуючого стану здійснення основної діяльності в цільовий з урахуванням інтенсивності та повноти досягнення очікуваних показників функціонування та розвитку.

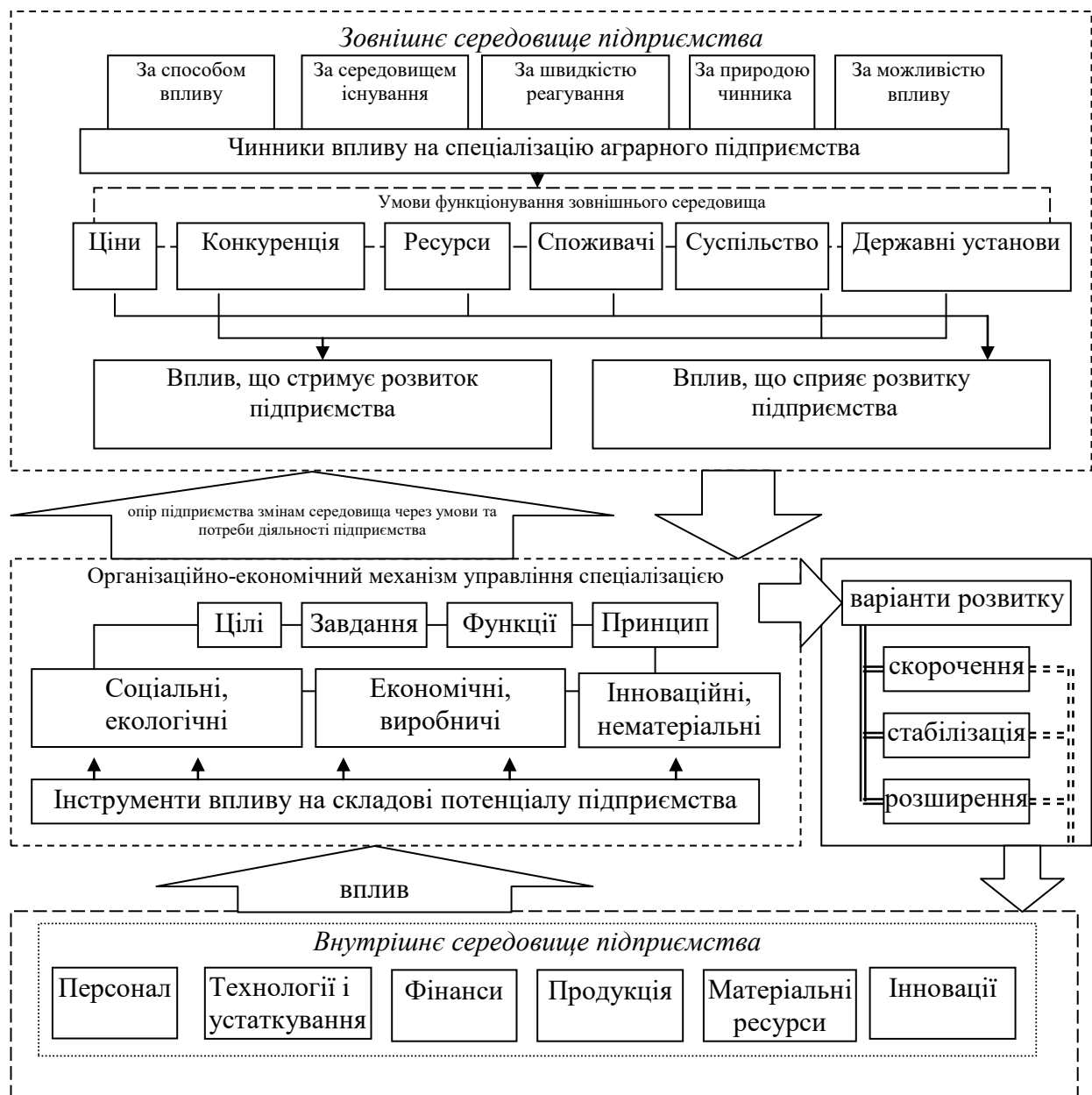

Рис. 2. Архітектоніка механізму управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрного підприємства

Застосування запропонованої концепції побудови та функціонування механізму управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрного підприємства обумовлює гнучкість системи управління виробничою діяльністю аграрних підприємств за рахунок використання адаптаційного інструментарію управління зрушеннями в товарній та виробничій спеціалізації аграрних підприємств, а також структурувати відповідні підсистеми управління в менеджменті підприємств.

Процес управління спеціалізацією передбачає значний обсяг аналітичної, прогностичної та планової роботи на стадії підготовки змін. Виконання аналітичних досліджень передбачає ідентифікацію варіантів розвитку, визначення його напрямку з урахування структури потенціалу, архітектоніки виробничої структури, внутрішньої виробничої інфраструктури підприємства тощо. Результати аналітичної роботи дозволяють оцінити ступінь адекватності потенціалу підприємства та його складових рівню, який є необхідним для здійснення структурних зрушень в товарній та виробничій спеціалізації аграрного підприємства. Відповідно, ключовим в управлінні змінами спеціалізації аграрних підприємств стає проєктний підхід.

Виробнича та товарна спеціалізація аграрних підприємств характеризується низкою показників та індикаторів, здебільшого, структурних. В свою чергу, параметри структури товарної продукції підприємства є ключовою характеристикою його спеціалізації. При цьому основним з них є структура товарної продукції. Тобто пріоритетність товарних та галузевих напрямів спеціалізації виробничої діяльності аграрних підприємств обумовлюється питомою вагою конкретного виду продукції в загальному обсязі товарної продукції аграрного підприємства. Втім, виробнича спеціалізація аграрних підприємств визначається через аналогічні показники у обсязі виробництва валової продукції. При цьому рівень спеціалізації, визначений за товарною та валовою продукцією може суттєво відрізнятися через наявність внутрівиробничого споживання.

Відповідно, до підприємств, які виробляють продукцію однієї галузі, слід відносити ті, у яких питома вага продукції відповідної галузі перевищує 50 % загального обсягу виробництва валової продукції. Виходячи з цього, підприємства можуть за товарною та виробничою спеціалізацією відноситися до зернових, скотарських, свинарських та інших напрямів. У випадку, якщо галузь дає два види продукції, то спеціалізація ідентифікується за видом продукції з більшою питомою вагою. При цьому, якщо дві галузі створюють більше двох третин товарної продукції, то такі підприємства ідентифікуються, як спеціалізовані на двох галузях, а їх спеціалізацію можна визначати за переважаючою галуззю. Існують випадки, коли підприємства спеціалізуються на трьох галузях. Критерієм віднесення підприємств до цієї категорії є створення більш ніж 75 % продукції трьома галузями, при чому кожна з них повинна виробляти від чверті до третини загального обсягу продукції, яка виробляється. Стосовно підприємств, які не відповідають переліченим трьом критеріям, ідентифікують як такі, де не склався певний тип спеціалізації.

Рівень спеціалізації аграрного підприємства ідентифікується за вартісними показниками, а саме за питомою вагою вартісної оцінки товарної продукції пріоритетних галузей у загальній вартості товарної продукції підприємства. Зростання рівня спеціалізації відбувається поряд зі скороченням кількості видів продукції, що виробляється, та, відповідно, галузевих напрямів виробничої діяльності. При цьому частка товарної продукції пріоритетної галузі має складати понад половину загального товарного випуску продукції підприємства, а отже, чим у меншій кількості галузевих напрямів підприємство здійснює виробничу діяльність, тим вищим стає рівень його товарної та виробничої спеціалізації.

В дослідженні обґрунтовано та апробовано методичний підхід до визначення рівня товарної спеціалізації аграрного підприємства та ефективності управління нею. В основі вказаного підходу лежить поєднання основних та додаткових показників та індикаторів, які характеризують рівень спеціалізації підприємства. Крім того, він дозволяє чітко класифікувати підприємства за рівнем спеціалізації. В свою чергу, оцінка ефективності управління спеціалізацією здійснюється через призму обсягів нагромадження додаткового продукту в залежності від приросту виробничих фондів.

Для більш глибокої економічної оцінки спеціалізації, що склалася, і перспективної спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовують таку систему показників: зростання валової продукції, валового доходу і чистого доходу з розрахунку на одиницю земельної площі (сільськогосподарських угідь, ріллі), затрат праці, виробничих фондів, капітальних вкладень, поточних витрат. При цьому основними завданнями раціоналізації виробничої спеціалізації є: зростання обсягів виробництва продукції пріоритетних галузей, підвищення ефективності використання ресурсних можливостей підприємства, а також раціональне використання зовнішніх та внутрішніх чинників підвищення рівня економічної ефективності основної діяльності. В процесі управління змінами виробничої спеціалізації необхідно враховувати характер виробничо-технологічних зв'язків в середині підприємства, обсяги та пропорції внутрішньовиробничого споживання продукції, а також ступінь раціональності поєднання галузевих напрямів. Зважаючи на особливості побудови виробничої структури аграрних підприємств слід в процесі планування змін звертати увагу на спеціалізацію конкретних виробничих підрозділів у підприємстві. При цьому раціональна спеціалізація аграрних підприємств є основою зростання обсягів виробництва продукції сільського господарства, підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємств-товаровиробників, а також стабілізації їх економічного розвитку. Природні й економічні умови України різноманітні, тому вирішення питань раціональної спеціалізації сільськогосподарського виробництва є важливим напрямком підвищення його ефективності.

В другому розділі **«Структурно-динамічні тенденції зрушень у товарній та виробничій спеціалізації аграрних підприємств»** визначено тенденції трансформації спеціалізації аграрних підприємств, виконане оцінювання ефективності виробництва в аграрних підприємствах різних типів спеціалізації, проведено аналіз кон'юнктури товарних ринків

сільськогосподарської продукції в системі управління спеціалізацією аграрних підприємств.

Дослідження показали, що рослинницька галузь протягом тривалого часу залишалася пріоритетною та такою, що забезпечує вищий у порівнянні з тваринництвом рівень економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. Відповідно, через вказану різницю в ефективності значна частка підприємств-товаровиробників скоротило виробництво тваринницької продукції на користь рослинницької, що, з одного боку, вивільнило ресурси та підвищило ефективність їх використання, а з іншого, негативно вплинуло на стабільність дотримання показників фінансово-економічної стійкості та загострило соціальні аспекти відтворювального процесу через викривлення в структурі зайнятості сільського населення. Поряд з цим, крупні великотоварні підприємства, які зберегли та розвинули тваринницьку галузь, переважно, в якості стабілізатора фінансово-економічної стійкості та компенсатора дії сезонного фактору, мають змішаний тип спеціалізації через значимість рослинництва для отримання великих розмірів фінансово-економічних результатів. При цьому більшість таких підприємств спеціалізуються на виробництві двох-трьох видів продукції в рослинництві та одного-двох в тваринництві.

Втім, ступінь інтенсивності та індустріалізації сільськогосподарського виробництва через низку об'єктивних та суб'єктивних факторів лишається досить низьким, а розміри доданої вартості, яка створюється при виробництві сільськогосподарської сировини лишаються невеликими. Незначна частка вітчизняних аграрних підприємств реалізували проекти з виробництва продукції з завершеним циклом, тобто створивши в своїй виробничій структурі переробні виробництва. Також дослідження свідчать про наявність значних резервів розвитку вертикальних та горизонтальних інтеграційних та міжгосподарських зв'язків, що потребує створення додаткових економічних стимулів для прийняття відповідних управлінських рішень підприємствами-товаровиробниками.

Для певної частини економічно-успішних вітчизняних аграрних підприємств властивим є комбіноване виробництво, яке здійснюється на основі поєднання основних, додаткових та допоміжних галузей. При цьому результати виконаного дослідження свідчать, що основними принципами застосованого такими підприємствами підходу до управління спеціалізацією є: 1) максимізація прибутку; 2) повноцінна мобілізація агроекологічного, ґрунто-кліматичного, виробничого та економічного потенціалу підприємства; 3) нівелювання негативних проявів сезонного фактору; 4) орієнтація на засади циркулярної економіки при побудові виробничо-технологічних ланцюгів; 5) підвищення оборотності авансованого у виробничо-комерційний цикл капіталу.

Аналіз результатів діяльності вітчизняних аграрних підприємств та співставлення підходів до управління їх товарною та виробничою спеціалізацією свідчить, що, поряд з розмірами підприємств та масштабами їх виробництва, саме ступінь раціональності пропорцій поєднання рослинництва та тваринництва є ключовою умовою поступального підвищення та стабільного

дотримання рівня економічної ефективності, який має бути адекватним завданням розширеного відтворення (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл суб'єктів аграрного виробництва за розмірами
землекористування, 2010-2021 рр., од.**

Розміри землекористування	Роки						2021 р. до 2008 р., %
	2010		2015		2021		
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	
До 100 га	34358	67,8	32134	67,6	25835	63,4	75,2
До 1000 га	10418	20,5	9899	20,9	10023	24,6	96,2
До 5000 га	5318	10,5	4724	10,0	4312	10,6	81,1
До 10000 га	461	1,0	510	1,1	399	1,0	86,5
Більше 10000 га	93	0,2	175	0,4	166	0,4	178,5
Разом	50648	100,0	47442	100,0	40735	100,0	80,4

В дослідженні визначено розподіл підприємств рослинницького та тваринницького напрямів у відповідності до обсягів виручки від реалізації продукції. Як показали дослідження, 75 % підприємств мають виручку меншу за 40 млн грн. Із значним відривом від середнього діапазону обсягу реалізації знаходяться два підприємства відповідно із виручкою у 345 та 398 млн. грн. За розподілом значень можна зауважити, що має місце досить рівномірний розподіл кількості підприємств, де 80 % загальної виручки від реалізації приходить на 43 % всієї сукупності досліджуваних суб'єктів господарювання. В галузі тваринництва, на відміну від рослинництва, реалізацію якого займалася із обраної сукупності 98,2 % досліджуваних підприємств, тваринництвом займалися лише 27,22 %, де переважна більшість підприємств отримали виручку до 10 млн грн, що складає 64,4 %.

Серед підприємств із значним відривом від загального розкладу варто зазначити три, на які приходить 35 % всієї виручки від реалізації тваринництва серед досліджуваних підприємств, що свідчить про більшу концентрацію виручки від тваринництва серед окремих суб'єктів господарювання. 80 % всієї виручки приходить на 21,74 %.

Отримані результати свідчать про вищий рівень концентрації капіталу у виробництві продукції тваринництва, ніж у рослинницькій галузі. Втім, економічна ефективність виробництва та реалізації продукції рослинництва значно перевищує рівень ефективності виробництва продукції тваринництва.

В дослідженні також встановлено переважання екстенсивного типу розвитку виробничої діяльності та поступового наближення до монопродуктової спеціалізації в рослинництві при згортанні виробництва

продукції тваринництва. Вказане обумовлює визначення цільових орієнтирів стратегічного управління підвищенням економічної ефективності основної діяльності аграрних підприємств, а саме експортну орієнтацію випуску товарної продукції та створення власних переробних виробництв.

Обґрунтування методичного підходу до визначення результативності та ефективності процесу раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств дозволило формалізувати врахування в управлінні спеціалізацією особливостей їх територіального розміщення, ідентифікації характеристик цільових ринків збуту продукції, а також загальних тенденцій змін у структурі виробництва сільськогосподарської продукції на основі поєднання галузей. Засобом забезпечення раціонального сполучення галузевих утворень і стану внутрішньої ресурсної збалансованості в аграрному підприємстві є раціоналізація співвідношень між окремими галузевими утвореннями, а також утвердження стану внутрішньої ресурсної збалансованості в аграрному підприємстві, як організації. Все це і складає зміст процесу зрушень товарної спеціалізації.

В третьому розділі «Напрями вдосконалення управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств» обґрунтовано підходи, засоби та процедури раціоналізації товарної спеціалізації та пропорцій поєднання галузей аграрних підприємств, ідентифіковано пріоритетні виробничі напрями аграрних підприємств з урахуванням тенденцій цільових ринків, обґрунтовано організаційно-економічні засади управління збутом продукції спеціалізованих аграрних підприємств.

В дослідженні окреслені стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації на основі залучення прогностичних інструментів, виділення стратегічних альтернатив та ідентифікації порівняльної економічної ефективності стратегій змін товарної спеціалізації підприємств при сполученні галузей виробництва в їх структурі. В основу вказаної ідентифікації покладені результати моделювання товарної спеціалізації та поєднання галузей рослинництва та тваринництва в структурі виробництва продукції підприємства. Застосування вказаного підходу опосередковується за рахунок побудови систем управління товарною спеціалізацією в менеджменті аграрного підприємства. При цьому під вказаною системою слід розуміти впорядковану сукупність вихідного, трансформаційного та раціонального стану структури виробництва в підприємстві, а також зв'язки між ними. Втім, відношення вказаних елементів до процесу зрушень в спеціалізації аграрних підприємств, передбачає здійснення менеджментом останнього визначеного управлінського, організаційного та економічного впливу на вказані елементи. При цьому елементи системи управління товарною спеціалізацією можна класифікувати, як організаційну, технологічну та матеріально-технічну компоненти (рис. 3).

Вивчення управління товарною спеціалізацією, як системи, передбачає розгляд таких його атрибутів: системоутворюючих факторів, системно-значимих та системно-визначених властивостей елементів. Зважаючи на те, що є сукупність вихідного, трансформаційного та раціонального стану елементів системи управління виробничою структурою, а також зв'язки між ними, а їх поєднання в організаційну, технологічну та матеріально-технічну компоненти

дає різні комбінації залучення елементів, розглядати формування системи управління виробничою структурою необхідно у динаміці станів її елементного складу.

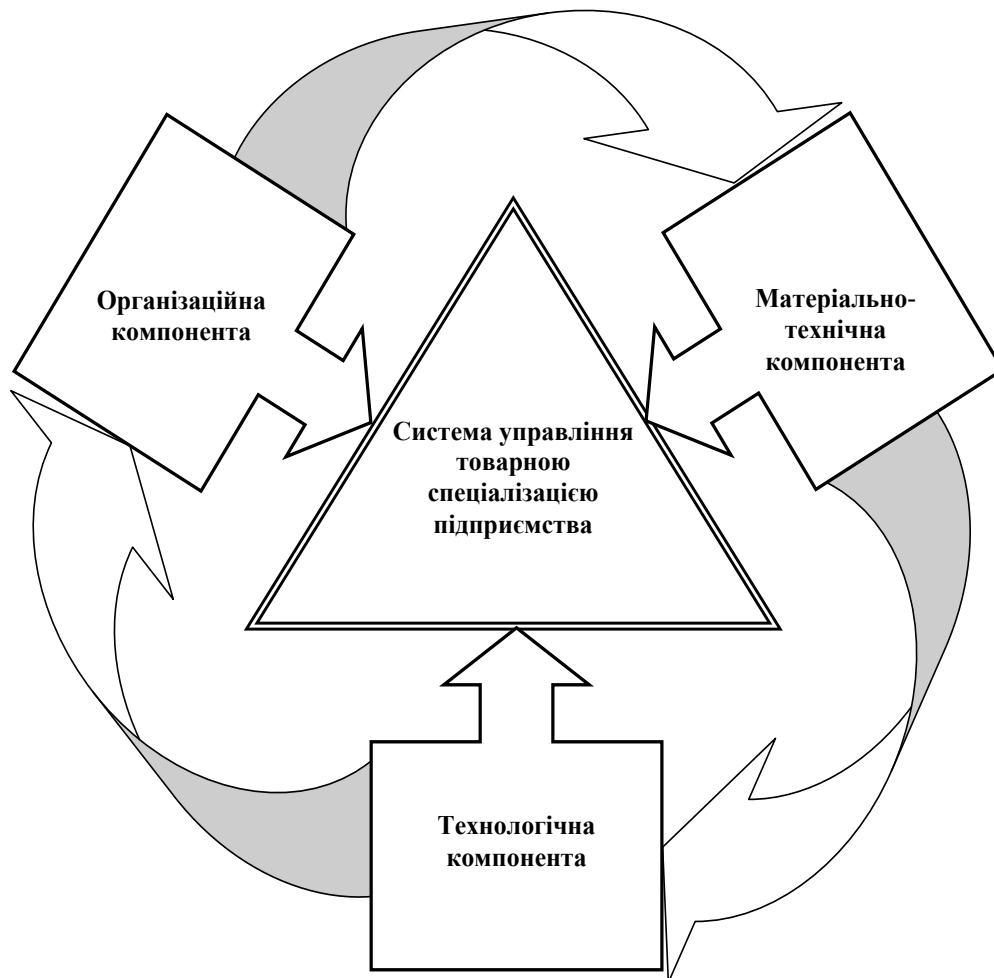

Рис. 3. Структура системи управління товарною спеціалізацією аграрного підприємства

Виконані дослідження дозволили обґрунтувати типологію аграрних підприємств на критерії спеціалізації шляхом виділення глибоко спеціалізованих, спеціалізованих та неспеціалізованих підприємств на основі встановлення параметрів їх поділу на вказані групи з урахуванням виробничих можливостей та ринкового потенціалу підприємства та його продукції. При цьому стратегії розвитку вказаних типів підприємств є різними з огляду на їх розміри та масштаби виробництва. Доведено, що раціональними типами деталізованих стратегій розвитку в умовах змін у товарній спеціалізації аграрних підприємств є: стратегії, орієнтовані на скорочення витрат завдяки імплементації технічних та технологічних інноваційних; стратегії, які засновані на об'єктивній дії ефекту масштабу, тобто орієнтовані на збільшення обсягів виробництва інтенсивним (за рахунок активізації та підвищення результативності використання ресурсів) та екстенсивним (за рахунок збільшення розмірів підприємств) шляхами; стратегії, орієнтовані на використання комерційних переваг, створення крафтової та «нішевої» продукції, диверсифікації та диференціації виробництва.

В дослідженні визначено організаційно-економічні засади управління збутовою діяльністю спеціалізованих аграрних підприємств шляхом визначення комплексів заходів, орієнтованих на зміну позиції підприємства в структурі каналу ринкового розподілу продукції на цільовому ринку збуту та її реалізації за більш високими цінами. В дослідженні обґрунтовано, що управління збутовою діяльністю аграрних підприємств має здійснюватися на основі ідентифікації системного характеру впливу конкурентних та кон'юнктурних факторів з використанням методичних підходів до оцінки ефективності функціонування маркетингових каналів просування та комерційних каналів ринкового розподілу продукції, а також співставлення вказаних оцінок з результатами визначення збутових можливостей підприємства. При цьому підприємство намагається покращити ступінь адаптивності своєї маркетингової та збутової політики для підвищення ефективності основної діяльності шляхом максимального використання свого комерційного потенціалу. Відповідно, визначаються шляхи використання інструментарію підвищення ефективності виробничо-збутової діяльності аграрних підприємств шляхом зміни позиції аграрного підприємства в структурі існуючих каналів ринкового розподілу на цільових ринках збуту продукції рослинництва та тваринництва.

ВИСНОВКИ

У дисертації знайшло нове вирішення важливе наукове завдання щодо обґрунтування стратегічних засад управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств. Теоретичні узагальнення, методичні пророблення, обґрунтування прикладних наукових досліджень дозволили дійти таких основних висновків:

1. В дослідженні розвинуто наукове тлумачення категорії «спеціалізація» в контексті виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств. Доведено, що спеціалізація аграрного підприємства є складним, багатогранним, багаторівневим та структурованим особливим об'єктом управління. При цьому саме спеціалізація є вичерпною характеристикою обсягів та структури виробництва й реалізації продукції, пропорцій поєднання галузевих напрямів та, відповідно, ступеня реалізації потенціалу підприємства. Поряд з цим, спеціалізація аграрного підприємства відображає багатоаспектний характер ієрархії галузевих утворень, функціональних зон та блоків, поєднання яких забезпечує ідентифікацію напрямів економічного розвитку підприємства та повноту реалізації його економічного потенціалу.

2. Обґрунтовані концептуальні засади побудови та функціонування механізму управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств, орієнтовані на стабілізацію їх функціонування й розвитку. Вказана концепція ґрунтується на врахуванні тенденцій формування, мобілізації та розвитку економічного потенціалу, трансформації структурних характеристик та особливостей підприємства, архітектоніку механізмів та процесів основної діяльності й управління нею, застосування моделей управління та формування систем вимог до результатів управлінської й

виробничо-комерційної діяльності, а також ідентифікацію принципів переходу підприємства з існуючого стану здійснення основної діяльності в цільовий з урахуванням інтенсивності та повноти досягнення очікуваних показників функціонування та розвитку.

3. В дослідженні розкрито сутнісні характеристики методичного підходу щодо ідентифікації показників, індикаторів та параметрів товарної та виробничої спеціалізації аграрного підприємства, які створюють інформаційну основу прийняття рішень в процесі управління нею. Запропонований та апробований методичний підхід передбачає інтеграцію загальних та додаткових показників спеціалізації, а також створює можливості для систематизації носіїв об'єкту управління, тобто аграрних підприємств за характером спеціалізації. При цьому доведено, що найбільш доцільним шляхом ідентифікації показників спеціалізації є використання критерію нагромадження капіталу в залежності від приросту виробничих фондів в межах напряму виробничої діяльності. В свою чергу, встановлено, що цільовими орієнтирами поглиблення спеціалізації аграрних підприємств є: повноцінна мобілізація виробничого та економічного потенціалу, збільшення обсягів виробництва продукції ключових галузей, а також раціональне використання наслідків дії зовнішніх та внутрішніх факторів для підвищення рівня економічної ефективності основної діяльності підприємств.

4. Встановлено, що для певної частини успішних в економічному аспекті аграрних підприємств традиційною ж спеціалізація на виробництві продукції декількох галузей в контексті пошуку раціональних пропорцій із поєднання. Останнє визначається дотриманням таких принципів: 1) максимізація прибутку; 2) повноцінна мобілізація агроекологічного, ґрунто-кліматичного, виробничого та економічного потенціалу підприємства; 3) нівелювання негативних проявів сезонного фактору; 4) орієнтація на засади циркулярної економіки при побудові виробничо-технологічних ланцюгів; 5) підвищення оборотності авансованого у виробничо-комерційний цикл капіталу.

5. У дослідженні виявлено, що виробнича діяльність в галузі рослинництва переважно розвивається за екстенсивною моделлю, і з часом спостерігається тенденція до спеціалізації на виробництві одного виду продукції. Це визначає основні стратегічні цілі управління, такі як спрямованість на експорт товарів і створення власних переробних підприємств, з метою підвищення економічної ефективності головної сфери діяльності аграрних підприємств.

6. Обґрунтування методики для визначення результативності та ефективності процесу раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств дозволило сформулювати спосіб врахування особливостей їх місцезорозташування, характеристик цільових ринків для продажу продукції та загальних тенденцій змін у структурі виробництва сільськогосподарської продукції на основі поєднання різних галузей. Для забезпечення оптимального поєднання галузевих компонентів і збалансування внутрішніх ресурсів аграрного підприємства використовується раціоналізація взаємин між окремими галузевими напрямками, а також встановлення ресурсної рівноваги

всередині підприємства. Цей підхід є ключовим для досягнення мети оптимізації товарної спеціалізації аграрних підприємств.

7. У дослідженні були визначені ключові стратегічні напрями для оптимізації товарної спеціалізації аграрних підприємств. Ця оптимізація базується на використанні прогностичних інструментів, виділенні стратегічних альтернатив та оцінці порівняльної економічної ефективності стратегій, пов'язаних зі зміною товарної спеціалізації підприємств, які поєднують галузі виробництва в їхній структурі. Ця ідентифікація стратегій базується на результатах моделювання товарної спеціалізації та поєднання галузей рослинництва та тваринництва в процесі виробництва продукції підприємства. Для застосування цього підходу була створена система управління товарною спеціалізацією в манері ведення аграрного бізнесу. Ця система включає в себе організовану послідовність етапів, які відображають початковий стан, процес перетворення та раціоналізацію структури виробництва підприємства, а також взаємозв'язки між ними.

8. Виконані дослідження дозволили обґрунтувати типологію аграрних підприємств на критерії спеціалізації шляхом виділення глибоко спеціалізованих, спеціалізованих та неспеціалізованих підприємств на основі встановлення параметрів їх поділу на вказані групи з урахуванням виробничих можливостей. В результаті проведених досліджень була розроблена типологія аграрних підприємств, яка базується на критеріях спеціалізації. Ця типологія включає такі категорії підприємств: глибоко спеціалізовані, спеціалізовані та неспеціалізовані. Поділ підприємств на ці групи проводився на основі врахування їхніх виробничих можливостей і ринкового потенціалу, а також продукції, яку вони виготовляють. Кожен тип підприємства має свої характерні особливості та можливості для розвитку. Окрім того, стратегії розвитку для цих типів підприємств різняться за розмірами та масштабами виробництва. Це означає, що кожен тип підприємства повинен розробляти свою власну стратегію розвитку, яка враховує його унікальні особливості та можливості на ринку.

9. У дослідженні доведено, що керівництво збутовою діяльністю аграрних підприємств потребує системного підходу. Цей підхід передбачає врахування впливу конкурентних та кон'юнктурних факторів на ринку. Для досягнення цієї мети використовуються методичні підходи, які дозволяють оцінити ефективність функціонування маркетингових та комерційних каналів розповсюдження продукції. Підприємство ставить перед собою завдання підвищити адаптивність своєї маркетингової та збутової політики, щоб зробити свою основну діяльність більш ефективною. Це досягається через максимальне використання комерційного потенціалу підприємства. Отже, визначаються конкретні шляхи, які спрямовані на покращення ефективності виробничо-збутової діяльності аграрних підприємств. Це включає в себе зміни в позиції підприємства в структурі наявних ринкових каналів розповсюдження продукції на цільових ринках рослинництва та тваринництва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Калініченко В. М. Дослідження кон'юнктури товарних ринків сільськогосподарської продукції в системі управління спеціалізацією аграрних підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2023. № 3. С. 24-29.
2. Калініченко В. Трансформація товарної спеціалізації аграрних підприємств до ринкових умов. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 2. С. 133 – 138.
3. Калініченко В. Організаційно-економічні засади управління збутовою діяльністю спеціалізованих аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 2. С. 231 – 235.
4. Калініченко В. Механізм управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. №3 (318). С. 239-243.
5. Калініченко, В. (2023). Спеціалізація аграрного виробництва: генезис дефініції, принципи та форми розвитку. Modeling the development of the economic systems, (2), 42–47.

У зарубіжних виданнях та виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз:

6. Калініченко В. Теоретико-методичні засади обґрунтування виробничих типів аграрних підприємств на сільськогосподарських товарних ринках. Colloquium-journal №17 (176), 2023. С. 21-24.

В інших виданнях:

7. Устік Т.В., Калініченко В.М. Сучасний інструментарій формування маркетингової стратегії аграрних підприємств. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції: Телекомунікаційний простір XXI сторіччя: ринок, держава, бізнес (18-19 грудня 2019 року). Київ.- С.75-77.
8. Назаренко С.В., Устік Т.В. Калініченко В.М. Механізм стратегічного управління маркетингово-збутовою діяльністю підприємств аграрної сфери економіки. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору». Полтава, 2021. С. 228-232.
9. Назаренко С.В. Калініченко В.М. Маркетингове управління інноваційним розвитком підприємств аграрної сфери Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору». Полтава, 24 березня 2022. С. 201-205.
10. Яковенко О.О., Калініченко В.М. Стратегії інноваційного розвитку аграрних підприємств Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору», Полтава, 21 березня 2023. С.403-406

АНОТАЦІЯ

Калініченко В. М. Стратегічне управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Одеський національний технологічний університет. – Одеса, 2023.

Дисертація присвячена обґрунтуванню стратегічних засад управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрних підприємств. Визначено сутнісні характеристики, форми та принципи спеціалізації аграрних підприємств-товаровиробників. Обґрунтовано теоретичні засади побудови механізмів стратегічного управління товарною та виробничою спеціалізацією. Визначено методичні засади ідентифікації параметрів товарної та виробничої спеціалізації аграрних підприємств та рівня ефективності управління нею. Ідентифіковано структурно-динамічні тенденції зрушень в параметрах та індикаторах спеціалізації аграрних підприємств. Визначено та проаналізовано динаміку змін рівня ефективності виробництва та реалізації продукції аграрними підприємствами різних типів товарної та виробничої спеціалізації. Обґрунтовано стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації та сполучення галузей аграрних підприємств. Ідентифіковано типологію аграрних підприємств з урахуванням ринкових умов детермінації товарної спеціалізації. Обґрунтовано організаційно-економічні засади управління збутом продукції спеціалізованих аграрних підприємств. В дисертації обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування механізму управління товарною та виробничою спеціалізацією аграрного підприємства, в основі якого лежить створення можливостей для реалізації адаптаційних стратегій розвитку шляхом системного врахування дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища при здійсненні виробничо-комерційної діяльності підприємства з визначенням структурних характеристик товарної та виробничої спеціалізації. Удосконалено методичний підхід до оцінювання рівня спеціалізації аграрного підприємства та ефективності управління нею, який передбачає інтеграцію основних та додаткових індикаторів рівня й типізації виробничої та товарної спеціалізації підприємства з подальшим визначенням показників ефективності управління спеціалізацією на основі ідентифікації обсягів створення додаткового продукту в процесі структурних зрушень. Розвинуто наукове тлумачення категорії «спеціалізація» в контексті специфіки діяльності аграрних підприємств на основі визначення її атрибутів та розгляду спеціалізації в якості особливого об'єкту управління, що зазнає певних змін під впливом внутрішньо-організаційних та зовнішніх факторів, параметри стану яких відображають обсяги та структуру виробництва й збуту продукції підприємства, ступінь пропорційності поєднання галузевих напрямів виробничої діяльності та реалізації економічного потенціалу підприємства. Ідентифіковано тенденції трансформації товарної спеціалізації аграрних підприємств в контексті превалювання виробництва продукції галузі рослинництва, а також визначення резервів підвищення ефективності основної

діяльності аграрних підприємств при виробництві тваринницької продукції та реалізації проектів з переробки сільськогосподарської сировини. Визначено стратегічні напрями раціоналізації товарної спеціалізації на основі залучення прогностичних інструментів, виділення стратегічних альтернатив та ідентифікації порівняльної економічної ефективності стратегій змін товарної спеціалізації підприємств при сполученні галузей виробництва в їх структурі. В першому розділі розглянуто сутність, принципи й форми розвитку спеціалізації аграрного виробництва, обґрунтовано теоретичні підходи до формування та функціонування механізмів управління зрушеннями у спеціалізації аграрних підприємств, визначено методичні підходи до оцінки параметрів спеціалізації та ефективності управління нею в аграрних підприємствах. В другому розділі визначено тенденції трансформації товарної спеціалізації аграрних підприємств до ринкових умов, виконане оцінювання ефективності виробництва в аграрних підприємствах різних типів спеціалізації, проведено аналіз кон'юнктури товарних ринків сільськогосподарської продукції в системі управління спеціалізацією аграрних підприємств. В третьому розділі обґрунтовано процедури економічного моделювання товарної спеціалізації та поєднання галузей аграрних підприємств, визначено пріоритетні виробничі напрями аграрних підприємств з урахуванням тенденцій цільових ринків, обґрунтовано організаційно-економічні засади управління збутовою діяльністю спеціалізованих аграрних підприємств.

Ключові слова: спеціалізація, товарна структура, поєднання галузей, аграрні підприємства, механізми управління, стратегії управління.

SUMMARY

Kalinichenko V. Strategic Management of Agricultural Enterprises Commodity and Producing Specialization. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a degree of the Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity). - Odesa National Technological University. -Odesa, 2023.

The dissertation is devoted to the substantiation of the strategic principles of management of commodity and production specialization of agricultural enterprises. The essential characteristics, forms and principles of specialization of agrarian enterprises producing goods are defined. The theoretical principles of building mechanisms of strategic management of product and production specialization are substantiated. The methodical principles of identifying the parameters of product and production specialization of agricultural enterprises and the level of efficiency of its management have been determined. The structural and dynamic trends of shifts in the parameters and indicators of specialization of agricultural enterprises have been identified. The dynamics of changes in the level of efficiency of production and sale of products by agricultural enterprises of various types of commodity and production specialization have been determined and analyzed. The strategic directions of the rationalization of commodity specialization and the combination of branches of agricultural enterprises are substantiated. The typology of agricultural enterprises has been identified, taking into account the market conditions for the determination of

commodity specialization. The organizational and economic principles of managing the sale of products of specialized agricultural enterprises are substantiated. The dissertation substantiates the conceptual foundations of the construction and functioning of the mechanism for managing commodity and production specialization of an agricultural enterprise, which is based on the creation of opportunities for the implementation of adaptive development strategies by systematically taking into account the effects of external and internal environmental factors in the implementation of the enterprise's production and commercial activities with the determination of the structural characteristics of commodity and production specialization. The methodical approach to assessing the level of specialization of an agricultural enterprise and the efficiency of its management has been improved, which involves the integration of basic and additional indicators of the level and typification of the production and product specialization of the enterprise with the further determination of indicators of the efficiency of specialization management based on the identification of the volumes of additional product creation in the process of structural changes. A scientific interpretation of the category "specialization" has been developed in the context of the specifics of the activity of agrarian enterprises based on the definition of its attributes and consideration of specialization as a special object of management that undergoes certain changes under the influence of internal organizational and external factors, the parameters of which state reflect the volume and structure of production and sales of the enterprise's products, the degree of proportionality of the combination of industry directions of production activity and realization of the enterprise's economic potential. The trends of the transformation of commodity specialization of agricultural enterprises in the context of the predominance of the production of plant products were identified, as well as the determination of reserves for increasing the efficiency of the main activity of agricultural enterprises in the production of livestock products and the implementation of projects for the processing of agricultural raw materials. The strategic directions of the rationalization of product specialization have been determined based on the involvement of forecasting tools, the selection of strategic alternatives and the identification of the comparative economic effectiveness of strategies for changes in the product specialization of enterprises when combining production branches in their structure. In the first chapter, the essence, principles and forms of the development of agricultural production specialization are considered, theoretical approaches to the formation and functioning of mechanisms for managing shifts in the specialization of agricultural enterprises are substantiated, methodical approaches to the evaluation of specialization parameters and the effectiveness of its management in agricultural enterprises are determined. In the second section, trends in the transformation of commodity specialization of agricultural enterprises to market conditions are determined, the evaluation of the efficiency of production in agricultural enterprises of various types of specialization is carried out, and the analysis of the situation of the commodity markets of agricultural products in the management system of the specialization of agricultural enterprises is carried out. In the third section, the procedures of economic modeling of product specialization and the combination of branches of agricultural enterprises are substantiated, the priority production directions of agricultural enterprises are determined, taking into account

the trends of target markets, the organizational and economic principles of managing the sales activities of specialized agricultural enterprises are substantiated.

Keywords: specialization, product structure, combination of industries, agricultural enterprises, management mechanisms, management strategies.